

Socialdemokrati og samfundskrise:

Hypoteser til en socialvidenskabelig reformismeteori.

Bernhard Blanke

Indledning

Når man beskæftiger sig med Weimarrepublikken, hvis skæbne stadigvæk knuer den videnskabelige og politiske diskussion i Forbundsrepublikken og nu atter i relation til den nye krise helt umiskendeligt dukker op af den kollektive fortrængning, så støder man i litteraturen om arbejderbevægelsen på en slags to-linie-diskussion. På *den ene side* står de bidrag, som i traditionen fra Bracher til H. Mommsen (trods alle forskelle) kører rundt om mønstret: socialdemokratiets manglende »kompromis- og handlings-evne«, og som projicerer »folkepartimodellen« tilbage i historien som et strategisk alternativ, hvorved samtidig arbejderklassens enhed medtænkes under socialdemokratisk ledelse - selvom det for det meste dog kun sker implicit. På *den anden side* står en »reformismekritik«, som konstruerer arbejderklassens forening under revolutionære fortegn som den strategiske vej ud af fasciseringsprocessen.¹ Også her bliver der naturligvis argumenteret forskelligt. Alligevel reproducerer denne debat for det første skismaet »reform eller revolution« som *strategisk grundmønster*. Dette strategiske

1. *Karl Dietrich Bracher*: Die Auflösung der Weimarer Republik. Eine Studie zum Problem des Machtverfalls in der Demokratie, Villingen 1971; *Hans Mommsen*: Die Sozialdemokratie in der Defensive: Der Immobilismus der SPD und der Aufstieg des Nationalsozialismus, in: *Hans Mommsen* (red.): Sozialdemokratie zwischen Klassenbewegung und Volkspartei, Frankfurt/M 1974, p. 106ff. Særlig tydelig er »folkeparti«perspektivet i den partinære historieskrivning som hos *Heinrich Potthof*: Die Sozialdemokratie von den Anfängen bis 1945, Kleine Geschichte der SPD, Bind 1, Bonn/Bad Godesberg 1974: Det andet perspektiv repræsenteres eksemplarisk af *Georg Fülberth/Jürgen Harrer*: Die deutsche Sozialdemokratie 1890-1913, Darmstadt/Neuwied 1974.

grundmønster rummer imidlertid *samfundsteoretiske implikationer*, som er fælles i den forstand, at samfundet skal bestemmes som en *handlings-sammenhæng*. Thi kun indenfor denne kontekst er det muligt at strides så indædt om, hvorvidt reformer tvangsmæssigt fører til arbejderbevægelsens integration i det borgerlige samfund eller om de må betragtes og bruges som blotte midler på vejen til og i overgangen til den revolutionære omvæltning af samfundet. For det andet er grundlaget for de opfattelser, der argumenterer indenfor en handlingslogik ofte en (negativ eller positiv) *evolutionsteori* om det borgerlige samfund, hvad enten det nu drejer sig om industrisamfundsteorien eller om teorien om kapitalismens almene almene krise efter 1917 og om den lovmæssige overgang til socialismen.²

Men handlingsteori og evolutionsteori kan kun bringes i samklang med den omkostning, at *kriserne* i det borgerlige samfund enten under - eller overvurderes alt efter evolutionsteoriens telos. De historiske og socialvidenskabelige arbejder, der nærmest har en legitimatorisk hældning i forhold til socialdemokratiets udvikling, vurderer f.eks. ikke krisen ved Weimarrepublikkens slutning som så graverende i dens tvangslovmæssighed³, at republikken ikke kunne være blevet redet i sidste øjeblik gennem en anden politik. Omvendt er de arbejder af marxistisk oprindelse i videste betydning, som står kritisk henholdsvis fjendtligt overfor socialdemokratiet, nærmest tilbøjelige til at bestemme verdenskrisen som en *systemkrise* af en sådan dybde, at et revolutionært omsving i Tyskland ikke blot var blevet programmatiskpolitisk nødvendigt, men også samfundsmæssigt muligt. I modsætning til deres proklamerede uforenelighed når begge retninger dog sluttelig ufrivilligt til enighed i kritikken af weimarsocialdemokratiets *reformisme* på netop det punkt, at reformismen har blokeret denne bevægelse.

2. Som repræsentant for den første variant står arbejder som Hans-Ulrich Wehler: Theorieprobleme der modernen Wirtschaftsgeschichte, in: *Gerhard A. Ritter* (red.): Entstehung und Wandel der modernen Gesellschaft. Festschrift für Hans Rosenberg, Berlin 1970, eller *Dieter Groh*: Negative Integration und revolutionärer Attentismus. Die deutsche Sozialdemokratie am Vorabend des Ersten Weltkrieges, Frankfurt/Berlin/Wien 1973 (for den evolutionært begrundede integrationsteori). Som repræsentant for den anden variant jvf. f.eks. *Dieter Fricke*: Die deutsche Arbeiterbewegung 1869 bis 1914. Ein Handbuch über ihre Organisation und Tätigkeit im Klassenkampf, Berlin 1976, eller *Wolfgang Küttler/Gerhard Lozek*: Die historische Gesetzmässigkeit der Gesellschaftsformationen als Dialektik von Ereignis, Struktur und Entzwicklung, in: ZFG, 1970, hefte 9, p. 1117 ff. For en kritik af den marxistisk-leninistiske historiemetodologi jvf. *Heinz-Dieter Kittsteiner*: Bewusstseinsbildung, Parteilichkeit, dialektischer und historischer Materialismus, in IWK, hæfte 4, s. 408ff. For en kritik af integrationsteorien se *Volker Ullrich*: Emanzipation durch Integration?, in Kritik der bürgerlichen Geschichtswissenschaft II, Das Argument, nr. 75, s. 104ff.
3. *Alfred Sohn Rethel*: Ökonomie und Klassenstruktur des deutschen Fascismus, Frankfurt/M 1973.

gelses handlinger. På den ene side beklages således den gammelkendte modsigelse mellem radikal teori og reformistisk praksis⁴, på den anden side bliver den socialdemokratiske arbejderbevægelses borgerliggørelse og skinradikalismens manipulative karakter hudflettet.⁵

Begge retninger tænker - dette skal være den første konstatering - ikke deres respektive tilgrundliggende samfunds-teoretiske ansatser konsekvent til ende. Thi hvis samfundet tænkes som *system*, hvor det i første omgang er uden betydning, om man analyserer på baggrund af Marx og Engels eller ud fra »moderne« funktionel-strukturelle sociologiske systemteorier, så kan handlingslogikken ikke længere udgøre et væsentligt analytisk referencepunkt for spørgsmålet om de politiske handlingers - især reformers - samfundsmæssige *betingelser* og *virkninger*. Handlingslogik, navnlig den som har sit empiriske tyngdepunkt i kildemæssigt dokumenterbare programmer og aktioner, bliver altid afhængig af netop dét udsnit af den samfundsmæssige realitet, i hvilken *processer* viser sig som handlinger og disses til enhver tid værende fortolkninger. *Strukturer* vil kun delvis kunne fattes og *funktionelle* sammenhænge kommer stort set ikke i betragtning. Denne mangel finder sit spejlbillede i den relative vilkårlighed som fremkommer, når overordnede, socialvidenskabelige teorier overføres til historiske analyser. De fleste af disse teorier er øjensynligt udviklet på et abstraktionsniveau, som ikke ubetinget korresponderer med relevant erkendelse om samfundet.

I de følgende fire teser til temaet socialdemokrati og samfundskrise forsøger jeg, gennem behandlingen af et særligt problem at overvinde kløften mellem »teori og historie«. Dette sker ved, at *statsteoretiske* overvejelser (der for en god dels vedkommende er et resultat af abstraktioner ud fra en historisk analyse af stats- og politikopfattelser) bliver relateret tilbage til analysen af historiske processer, specielt til *tendenser* i Weimarerrepublikkens krise.⁶

4. Om krisepolitikken efter 1929 jvf. *Robert A. Gates: Von der Sozialpolitik zur Wirtschaftspolitik? Das Dilemma der deutschen Sozialdemokratie in der Krise 1929-1933*, in: *Hans Mommsen/Dietmar Petzina/Bernd Weisbrod* (red.): *Industrielles System und politische Entwicklung in der Weimarer Republik*, Düsseldorf 1974, p. 206 ff.
5. F.eks. *Erika König: Vom Revisionismus zum »Demokratischen Sozialismus«*, Berlin 1973.
6. Mine tekster står fsv. videnskabslogisk på et lavere abstraktionstrin end debatten om historievidenskabens teoriproblemer (sammenlign bogen af samme navn, redigeret af *Theodor Schieder* og *Kurt Gräubig*, Darmstadt 1977; og: *Peter Ludz* (red.): *Soziologie und Sozialgeschichte*, Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie, Sonderhefte 16, Opladen 1972; *Werner Conze: Sozialgeschichte*; *Hans Mommsen: Sozialgeschichte*, in: *Hans-Ulrich Wehler* (red.): *Moderne deutsche Sozialgeschichte*, Köln/Berlin 1966; *Heinz-Dieter Kittsteiner: Theorie und Geschichte*, in: *Das Argument*, nr. noten fortsættes 75, p. 18ff). Jeg forsøger at overføre impulser fra den funktionel-strukturelle systemteori på det marxistiske paradigme. Det »metodeanarki«, der muligvis opstår herved (set ud fra de respektive »sko-

Men hvad betyder nu *statsteoretisk*? Ved forsøgene på at bestemme det politiske system ud fra forholdet mellem *økonomi og politik* i det borgerlige samfund, støder man til stadighed på det problem, hvorledes det politiske systems *funktionsområder* skal udvikles ud fra *ændringer* i de politisk-økonomiske problemkomplekser. Især i forbindelse med statens såkaldte »sociale funktioner« spiller *sociale* bevægelser, partier og organisationer en afgørende rolle. Man bør vel at mærke ikke blot undersøge sådanne funktioners opkomst, men også deres afvikling⁷. I begge retninger - opkomst og afvikling af sociale statsfunktioner - støder man uvægerligt på den socialdemokratiske arbejderbevægelse og dermed på *reformisme*-problemet. Det var jo netop denne type arbejderbevægelse, der blev såvel initiator som bærer af sådanne funktioner. Og samtidig er der ikke lykkedes denne bevægelse, hverken i den fatale krise eller i det tyske samfunds ombrydningsfase at forsvare de opnåede positioner og/eller at forhindre det politiske herredømmes overgang til diktatoriske former. Alligevel er denne reformistiske type arbejderbevægelse *efter* sine nederlag på ingen måde - som kritikerne havde ventet - gået bankerot⁸, men har derimod hver gang udfoldet sig i et nyt flor. Man kan altså konstatere *kontinuiteten* og først og fremmest *ambivalensen* i en bestemt politiktype, som ikke kun lader sig forklare ved hjælp af »tendenser« i den programmatisk og organisatoriske tradition.

I. Problemer i reformismebestemmelsen

Den første tese skal vise, hvorfor debatten om »reform og revolution«, som både blev og stadig bliver ført på det strategiske plan, efter min mening

ler») opfatter jeg som en uomgængelig forudsætning for en udvikling af hypoteser. For vidste man allerede, hvordan alt skulle udforskes i detaljer, behøvede man ikke længere hypoteser. Nye spørgsmål opstår iflg. videnskabssociologiens resultater netop ved, at det gængse paradigme og den heraf satte »metodetvang«, bliver gennembrudt. Dette forekommer mig især nødvendigt ved et forsøg på at udvikle en materialistisk politikteori, hvor der ud fra Marx og Engels i alle tilfælde rejser sig nogle systematiske spørgsmål. Jvf. *Paul Feyerabend: Wieder den Methodenzwang*, Frankfurt/M 1976; Henning/Hirsch/Reichelt/Schäfer: (red.): *Karl Marx/Friedrich Engels: Staatstheorie. Materialien zur Rekonstruktion der marxistischen Staatstheorie*, Frankfurt/Berlin/Wien 1974; *Thomas S. Kuhn: Die Struktur wissenschaftlicher Revolutionen*, Frankfurt/M 1973; *Helmut Reichelt: Zur logischen Struktur des Kapitalbegriffs bei Karl Marx*, Frankfurt/M 1976.

7. De politisk-sociologiske diskussioner om statsproblemet, som også mine teser er en del af, er repræsenteret i de to antologier: *Rolf Ebbighausen* (red.) *Bürgerlicher Staat und politische Legitimation*, Frankfurt/M. 1976 og *Brandes, Hoffmann, Jürgens, Semmler* (red.) *Handbuch 5, Staat*, Frankfurt/Köln 1977.
8. *F. David, Der Bankrott des Reformismus*, Berlin 1932.

indeholder en ganske særlig begrænsning. Først og fremmest er det ikke muligt med udgangspunkt i de store strategidebatter, som blev udkæmpet indenfor socialdemokratiet og i II. internationale før første verdenskrig, at trække to abstrakte linier - »revolutionær« på den ene side og »revisionistisk« på den anden - op gennem historien.⁹ Hvor flimrende begrebet reformisme end er, så kan man vel være enig i denne sammenfattende definition:

»'Reformisme'-problemet (tematiserer) en strategisk helhedsopfattelse, hvori den *statslige reformpolitik* i videste forstand udgør det fornemste *middel* til at gennemføre samfundsmæssige udviklingsmål.«¹⁰

Med reformisme kan man således forstå såvel 1) den teoretisk underbyggede opfattelse af den skridtvise, graduelle virkeliggørelse af socialistiske målsætninger ved hjælp af parlamentarisk demokrati og *mod* den kapitalistiske samfundsform; som 2) forsøget på at ville repræsentere og gennemføre de lønafhængiges elementære interesser på grundlag af *liberalisering* uden overvindelse af de kapitalistiske produktions- og ejendomsforhold. Netop i kombinationen af begge orienterings- og handlingsmuligheder modsvarede den socialdemokratiske arbejderbevægelse i Weimarrepublikken efter 1922 vel »i rene form« dette begreb.¹¹

9. Om denne debats historie jvf. bl.a. Kurt Brandis, Der Anfang vom Ende der Sozialdemokratie (oprindelig 1927) genoptryk Berlin 1975, Hansgeorg Conert, Die politischen Grundrichtung der deutschen Sozialdemokratie vor dem ersten Weltkrieg, Offenbach 1974, Helga Grebing, Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung, München 1974, Groh op.cit., Bo Gustafsson, Marxismus und Revisionismus, Eduard Bernsteins Kritik des Marxismus und ihre ideengeschichtlichen Voraussetzungen, 2 bd, Frankfurt/M 1972; Detlef Lehnert, Reform und Revolution in den Strategiediskussionen der klassischen Sozialdemokratie Bonn-Bad Godesberg 1977; Erich Mathias, Kautsky und der Katskyanismus, Die Funktion der Ideologie in der deutschen Sozialdemokratie vor dem ersten Weltkrieg in: Marxismusstudien II, Tübingen 1957; Manfred Scharer, Arbeiterbewegung und Obrigkeitsstaat, Berlin 1976; Hans-Josef Steinberg, Sozialismus und deutsche Sozialdemokratie, Bonn-Bad Godesberg 1976. I disse analyser foretages forskellige klassifikationer af »reformisme«, »revisionisme« etc., som er mindre interessante for min problemstilling, da de er klassifikationer af *handlingsstrategier* og -tolkninger (-ideologier). Min problemstilling suppleres (omend analysen går i en anden »retning«) af de fremstillinger, der behandler relationerne mellem ledelse og basis under den synsvinkel, at »reformismen« kan og skal tolkes som den socialdemokratiske arbejderbevægelse *leveys*, (f.eks. Scharer, op.cit. jvf. her også Oskar Negt/A. Kluge, Öffentlichkeit und Erfahrung, Frankfurt/M 1972).
10. Lehnert, Op.cit.p. 301. Hvor problematisk det er at overføre de strategiske »tendenser« på undersøgelsen af politikken inden for enkelte områder viser Adelheid von Saldern, Sozialdemokratische Kommunalpolitik in Wilhelminischer Zeit, in: K.H. Nassmacher (red.) Kommunalpolitik und Sozialdemokratie, Bonn-Bad Godesberg 1977, s. 18 ff.
11. Enheden og modsigelsesfyldtheden i de to strategiske komponenter (som allerede sås i Erfurterprogrammet) kommer i Weimarrepublikkens tid til udtryk i Heidelberger programmet 1925, jvf. Dieter Dowe/Kurt Klotzbach (red.) Programmatische Dokumente der deutschen Sozialdemokratie, Bonn-Bad Godesberg 1973, p. 203 ff.

Reformismen - hvad enten der er tale om en teoretisk skitseret eller om en praktisk reformpolitik i de lønafhængiges interesse - der betjener sig af staten som *middel*, bliver nu i en polemisk drejning fortolket som modsætning til en *revolutionær* eller *virkelig systemoverskridende* strategi. Ud fra dette kritiske udgangspunkt bliver en reformistisk strategi tilskrevet en bestemt funktion, nemlig den *funktion* at være *systemstabiliserende* via integration. Og dermed er jeg ved problemets kerne: Hvordan kan en bevægelse og/eller en strategi, som programmatisk eller faktisk udvikles ud fra *modsigelsen* mellem lønarbejde og kapital, være modsigelsesløs, nemlig »stabiliserende« i sin systemfunktion?¹²

En sådan funktionsbestemmelse beror på en naiv *handlingslogik*, som overhovedet kun kan fastholdes inden for rammerne af *teoretiske* strategidebatter. Men på dette plan kan man jo ikke afgøre eller ophæve den evige strid om formidlingen mellem reform og revolution. Hertil tre bemærkninger:

1. Reformismen bliver i denne kontekst kun tolket ud fra logikken i *kollektive handlinger*. Men kollektiv handlen er jo altid bundet ind i samfundets *systemrelationer*. I den traditionelle reformismekritik fremtræder samfundet i dette tilfælde blandt de kategorier, der på den ene side er angiveligt eksakt bestemmelige »objektive forudsætninger«, og på den anden side »objektive virkninger«. Men *selve* handlingen synes principiel udskillelig, synes mulig at strukturere i sig selv, og følgelig synes den også at være umiddelbar modifierbar alt efter den »objektive situation«. På denne baggrund lader forkerte handlinger sig naturligvis altid tyde som fejlagtig teori, strategi, taktik, forkert organisationspolitik og -tradition eller slet og ret som tilpasning eller »forræderi«.¹³

2. Der forudsættes en bestemt *handlingstype*, som består i en naiv sammenknytning mellem mål og middel. Reformismen er så en forkert formid-

12. I det følgende står dette spørgsmål bestandig i centrum af undersøgelserne, uden at det hele tiden vil blive gentaget. Ideen om at forsøge en »funktionel« analyse af reformismen stammer fra min skepsis overfor påstanden om dennes »systemstabilisering«. Thi denne påstand må - for at kunne forklare, hvorfor reformismen under en af det borgerlige samfunds svære kriser netop fungerer som *modstander* for de samfundsmæssige grupperinger, der vil stabilisere det bestående samfundssystem - igen gribe tilbage til relativt enkle politikbegreber (såsom magtkamp, politik udelukkende begrebet som et herredømmesystem, »den herskende classes valg af forskellige taktikker« etc.), begreber som hverken lever op til kompleksiteten i de politiske systemer i udviklede kapitalistiske lande eller begriber modsigelsesfyldtheden i de samfundsmæssige kriseprocesser.

Jvf. hertil også *Niels Kadritzke*, Fascismus als gesellschaftliche Realität und als unrealistischer Kampfbegriff, in: Prokla 8/9, 1973, *samme forf.* Reformismus als Sozialfascismus in: Prokla 11/12, 1974.

13. Eksemplarisk er *Hannes Heer*, Burgfrieden oder Klassenkampf, Neuwied und Berlin 1971.

ling (eller slet ingen) mellem det socialistiske mål og vejen derhen. Det er ikke længere muligt i reformismens strategi, at erkende sammenhængen med det tilstræbte mål, og det afgørende moment, nemlig kampen om den politiske magt, stryges fra dens teori eller praksis og den borgerlige stat begribes som middel i en fredelig, graduel og evolutionær udvikling.

Begge momenter skulle føre til, at reformismen - bevidst eller ubevidst - altid har haft og stadig har den »funktion« at være systemstabiliserende. Omvendt bliver det påstået, at det er muligt helt igennem *målrettet* at organisere kollektiv handlen inden for de samfundsmæssige systemrelationer.¹⁴ Denne forestilling er igen kun logisk under to teoretiske forudsætninger:

a) det kapitalistiske samfund udvikler sig hen mod sin *afslutning* trods fasevise opgange efter kriser;

b) arbejderbevægelsens opgave kan derfor kun bestå i, over for alle tilbageslag at organisere klassekampen hen imod en totalsamfundsmæssig »afgørelse«.¹⁵

3. På basis af disse to første punkter fremkommer så vurderingen af den kollektive handlen, som er rettet mod forbedringen af arbejderklassens materielle levevilkår *indenfor* det borgerlige samfund. Da denne handlen aldrig vil kunne bevirke en *endegyldig* forandring af det kapitalistiske system, men på den anden side heller ikke bliver afvist, så skal en specifik »formidling« mellem »reform« og »revolution« sørge for, at reformerne ikke bliver til den bare tilpasning til systemet. I dette formidlingsforsøg, som det efter min mening kun er muligt at udtænke indenfor strategiske skitser, bliver der - i overensstemmelse med en påstået mål-middel-relation for den politiske handlen - tvangsmæssigt abstraheret fra samtlige *uønskede konsekvenser af handlingerne*, dvs. konsekvenser, der er uforenelige med handlingernes egen logik.

14. For en kritik af denne forestilling se *Niklas Luhmann, Zweckbegriff und Systemrationalität*, Tübingen 1968.

15. Handlingskontinuiteten garanteres således af en quasiekterritorial instans: »Bevægelsen« eller »partiet«, begge to instanser, som repræsenterer »klassebevidstheden« som bevidsthed om samfundets totalitet og dets bevægelsesretning i form af den altid rigtige strategi. I denne grundforestilling adskiller Lenin og Luxemburg sig ikke. I en sådan sammenhæng mister kategorien »formidling« sin dialektiske kvalitet, dvs. det forhold, at den peger hen mod den samfundsmæssige totalitet og dens enhed af handlings- og systemsammenhænge, dvs. bevidste og ubevidste relationer. Det er ikke noget tilfælde, at det navnlig er i leninismen, at mekaniske begreber som f.eks. »transmission« bliver centrale. Til diskussionen om system- og handlingsteori jvf. også *Jürgen Habermas/Niklas Luhmann, Theorie der Gesellschaft oder Sozialtechnologie*, Frankfurt/M. 1971 og *Jürgen Ritsert* (red.) *Gründe und Ursachen gesellschaftlichen Handelns*, Frankfurt/M. 1975.

Den *strategiske* abstraktion fra de handlingskonsekvenser, der er uforenelige med det revolutionære mål, fører sluttelig til en vurdering af reformer efter et enten-eller-skema. En retning af reformismekritikken argumenterer f.eks. således: Reforme er altid kun resultater af klassekampe *eller* præventive ydelser til dele af arbejderklassen for at integrere disse. Reforme må uden tvivl have en ambivalenskarakter: de vil kunne virke integrerende eller politiserende. Hvilke virkninger de har vil i høj grad afhænge af den måde arbejderklassen er politisk og fagforeningsmæssigt organiseret på. F.eks. bevægede Weimar-SPDs funktion sig til stædighed indenfor et spændingsfelt, der udgjordes af *modsatningen* mellem på den ene side opretholdelsen og effektiviseringen af den kapitalistiske samfundsorden og på den anden side de lønafhængiges sociale interesser. Resultatet af modsætningen blev inkonsekvenser i handlingerne og en fastlåsnig af reformismen som *formidlende bureaukrati*, dvs. som det bærende lag de steder, hvor statsapparatet på den ene side og medlemmerne og organisationsfunktionærerne i SPD og fagforeningerne på den anden side sammenflettes og sammensmeltes.

I denne argumentationskæde bliver reformernes ambivalenskarakter *netop ikke* fremstillet, men tværtimod argumenteres der hele tiden på grundlag af samfundsmæssige *antinomier*, altså *åbne* modsætninger. Det er kun til nød organisationernes adfærd, der er *ambivalent*.¹⁶

Problemet vedrørende organisationerne kan naturligvis ikke blot fejles af bordet, men en kritik, der tager strategien som sit væsentligste, teoretiske udgangspunkt, må nødvendigvis altid ende med at knytte reformismeproblemet sammen med organisationerne. Dermed får de ikke fat i analysen af disse organisationers funktionelle indvævning i det borgerlige samfunds totalsystem og de kan altså ikke godtgøre den hævdede »systemstabilisering«.

16. *Wolfgang Abendroth* (Aufstieg und Krise der deutschen Sozialdemokratie. Das Problem der Zweckentfremdung einer politischen Partei durch die Anpassungstendenz von Institutionen an vorgegebene Machtverhältnisse, Frankfurt/M. 1964) har lagt grunden til denne retning i reformismekritikken. Jvf. *Fülbert/Harrer* op.cit. især p. 7-24. *Samme forf.*, Kritik der sozialdemokratischen Hausgeschichtsschreibung, Köln 1975, p. 9, 19, 35. *Helmut Korte* (Vom Unsinn, in der SPD einen marxistischen Flügel aufbauen zu wollen in: Jungsozialisten nr. 7-9, Wunstorf 1974) tolker eksplicit reformismen som et problem om det formidlende byrokrati. Jvf. hertil også *Georg Fülbert*, Zur Genese des Revisionismus in der deutschen Sozialdemokratie vor 1914, in: Das Argument nr. 63, 1971. Det drejer sig her iøvrigt kun om en kritik af en bestemt argumentationsmåde, hvorved arbejdernes øvrige værdi ikke er endegyldigt bestemt.

II. Reformers funktionelle ambivalens eller ambivalensen i systemet til reproduktion af lønarbejdet

Med min anden tese vil jeg forsøge, skitseagtigt, at udvikle reformers *funktionelle* ambivalens. Når man definerer reformer som »problemløsninger« får man følgende skridt:

1. *Problemer* i lønarbejdets reproduktion bliver genstand for organiserede konflikter og efterfølgende reguleringer, når disse når en bestemt grad af dysfunktionalitet for reproduktionen af det samlede system.¹⁷

2. Sådanne problemer artikuleres som *interesser* i *sociale* konflikter.

3. Bliver resultatet ikke blot en tilfældig, f.eks. repressiv, løsning, men en *varig regulering*, så institutionaliseres bestemte *funktioner*.

4. Disse skal nu på deres side formidles med allerede bestående institutionaliserede funktioner. Det kan ske over retssystemer, penge, bureaukratisk organisation eller også blot gennem ændret adfærd.¹⁸

Et klassisk eksempel er kampen om normalarbejdsdagen og en klassisk analyse er den Marx lavede.¹⁹

Karl Marx udvikler *lønarbejde* og *kapital* som værende en modsigelsesfuld enhed, dvs. momenter i den materielle produktionsproces, som er relateret *antagonistisk* til hinanden: subjektet »levende arbejde« producerer det genstandsgjorte arbejde, dvs. produktionens objekter, som samtidig bestandig bliver til kapital og dermed til herredømmesubjekt, der gør det levende arbejde til objekt. Denne antagonisme fremtræder i de sociale kampe mellem klasserne som *antinomi*, som en modsætning mellem to i sig selv begrundede rettigheder: ret til opretholdelse af arbejdsevnen versus ret til valorisering af kapitalen. I denne modsætning bestemmer - med Marx' formulering - *magten*, og i tilfældet med arbejdsdagen til sidst statsmagten

17. Om kategorien: det samfundsmæssige problem jvf. *Dieter Sauer*, Staat und Staatsapparat. Ein theoretischer Ansatz, Frankfurt/M 1978, p. 69 ff.

18. Muligheden for at identificere samfundsmæssige *problemer*, som bliver løst gennem *institutionaliserede* funktioner (strukturer), er det videnskabslogisk helt centrale spørgsmål for enhver systematisk samfundsteori (jvf. *Günter Schmid*, Funktionsanalyse und politische Theorie, Düsseldorf 1974, *Manfred Deutschmann*, Das Elend systemteoretischer Krisenanalyse, in: Prokla nr. 24, 1976). Efter min opfattelse kan faren for en ren tautologisk forklaring (det som *eksisterer*, er *funktionelt*) kun undgås gennem historiske »længdesnitsanalyser«, som er rettet mod sådanne problemløsningers funktionelle ambivalens og derfor samtidig kan forklare, hvorfor såvel en bestemt problemløsning på langt sigt kunne blive institutionaliseret, som hvilke problemer den ikke løser, og det betyder igen, hvorfor problemløsningerne må forandres historisk. Jvf. bl.a. *Thomas Blanke*. Das Dilemma der Verfassungspolitischen Diskussion der Linken, in: *H. Rottleuthner* (red.) Probleme der marxistischen Rechtstheorie, Frankfurt/M. 1975, s. 419 ff.

19. *Karl Marx*, Das Kapital, bd. 1 kapitel 8, MEW bd. 23 pp. 245-320.

per lov. Marx undersøger derefter på hvilken måde denne *lov er funktionel ambivalent*: Den beskytter lønarbejdet, men beforder imidlertid samtidig overgangen til den relative merværdiproduktion, dvs. til forøgelse af arbejdets produktivitet, til forøget udbytning af arbejdskraften, til udvidelse af den akkumulerbare merværdi. Den åbner samtidig for chancen for, at lønarbejdet får en højere andel af det producerede nyprodukt ved en passende organisering af kampen om delingsforholdet mellem løn og merværdi. På dette næste trin optræder altså igen *antinomien* mellem to rettigheder. Her afgør »magten« igen kampen, også her følger en retlig regulering, nemlig f.eks. anerkendelsen af arbejderorganisationerne og kollektive arbejdskontrakter. Og også disse er igen funktionelt ambivalente, for så vidt de tillader kapitalen stabile omkostningsberegninger, men dog samtidig beskytter lønarbejdet mod vilkårligt løntrykkeri.

De sociale kampe trækker et ophobet produkt af *konfliktreguleringer* efter sig. Disse ophobede summer af reguleringer kræver på deres side, at lønarbejdets organisationer fortløbende må bekymre sig om deres overholdelse, og ikke - abstrakt talt - overlade denne til »staten«. Thi eller ville der jo bestå den fare, at sådanne reguleringers funktionelle ambivalens ville virke imod dem på grund af den herskende magtstruktur, og endda *uden* at det *umiddelbart* blev *synligt* i sociale kampe. Ved siden af den antinomiske *sociale kamp* optræder dermed problemet om at værne om de tilkæmpede positioner i rettens *form*, dvs. som retstolkninger og retstvister, altså den permanente konflikt om, i *hvilken* interesseretning forskellige funktionelt ambivalente reguleringer skal virke.

Bragt på kort formel:

1. Konfliktreguleringens funktionelle ambivalens betyder følgelig: Reguleringen *relaterer* sig til *modsigelsesfulde* problemkonstellationer. I *processen*, hvor funktionen opfyldes, er reguleringen bundet til disse modsigelsers bevægelse, men udtrykker imidlertid *ikke* selv disse modsigelser *umiddelbart*. Disse fremtræder snarere som »konflikter om konfliktreguleringen«, for så vidt som sådanne reguleringer bliver knyttet sammen med andre reguleringer indenfor systemsammenhængen og dermed formidlet med andre problemer. Problemrelateringen betegner det *genetiske* aspekt ved konfliktreguleringen, system-relateringen betegner det i *snævrere* forstand »funktionelle« aspekt ved *relationerne indenfor* et system.

2. Den fortsatte institutionalisering af sådanne problemløsninger/- konfliktreguleringer fremtvinger en *komplementær* organisering, en komplementær vækst i lønarbejdets organisation og dets *konflikt*, *kooperation* og institutionelle *sammenfletning* med systemets andre organiserede bærere (først og fremmest kapitalistiske foretagender,

organisationer og staten). Det drejer sig her ikke om en *fuldstændig* institutionalisering, i dette tilfælde af lønarbejdets organisationer, men om »politikssammenfletning«. ²⁰

Ud fra en sammenfatning af den hidtidige diskussion kan man tale om et system af konfliktreguleringer, hvor systemkarakteren foreløbig kun består i, at de forskellige konfliktreguleringer står i samfundsspecifikke *relationer* til hinanden; relationer hvis »logik« *indholdsmæssigt* endnu står tilbage at udvikle. I tilslutning til Marx, som i forbindelse med kampen om normalarbejdsdagen taler om »princippet sejr«, om sejr for »arbejdets økonomi over besiddelsens økonomi«, og andre steder om »arbejderklassens politiske økonomi« ²¹, vil jeg tale om et *system til reproduktion af lønarbejdet*, et system, som danner sig inden for det borgerlige samfund og som formidler politik og økonomi for lønarbejdet på en specifik måde. ²²

Et sådant system opstår imidlertid ikke *tilfældigt*. På grund af den forudsatte adskillelse og selvstændiggjorte relation mellem politik og økonomi i det borgerlige samfund retter funktionerne sig

1. *økonomisk*, dvs. relateret til den *materielle reproduktionsproces*, mod:

- forholdet mellem lønarbejde og kapital i kampen om arbejdsbetingelserne og arbejdslønnen. *Een* udviklet organisationsstruktur er den kollektive arbejdsret;
- herredømmeforholdet i virksomhederne, f.eks. samarbejdsudvalgsaf-talerne;
- arbejdskraftens reproduktionsområde i bredere forstand, altså social-lovgivning: f.eks. arbejdsløshed; sundhed; alderdom;

20. Dette begreb er blevet udviklet i den politikvidenskabelige føderalismeforskning. Jvf. *Fritz Scharpf* m.fl., *Politikverflechtung: Theorie und Empirie des Kooperativen Föderalismus in der Bundesrepublik*, Kronberg 1976.

21. *Karl Marx*, Inauguraladresse der internationalen Arbeiter-Assoziation (1864) in: MEW bd. 16 p. 5-13. Se også *Lohn, Preis und Profit* (1865) samme sted p. 147, og *Instruktionen für die Deligierten des provisorischen Zentralrats zu den einzelnen Fragen* (1867) samme sted. P. 194 ff.

22. »Princippet sejr« er så vidt jeg ved netop fra marxistisk side *analytisk* ikke blevet fulgt yderligere op - det har man overladt til »reformismen«. *Karl Korsch* har i sin bog *Arbeitsrecht für Betriebsräte*, (1922, nyudgivet af *E. Gerlach*, Frankfurt/M. 1968) gjort et af de få forsøg på at rekonstruere dette system. Den diskussion, som i de seneste år først og fremmest blandt kritiske arbejdsretsteoretikere har sigtet på at rekonstruere dette system, har knyttet an til dette værk og til andre arbejder om Weimarrepublikkens arbejdsret (Neumann, Fraenkel, Kahn-Freund, Sinzheimer). Jeg trækker på denne diskussion, jvf. f.eks. *Blanke/Erd/Mückenberger/Stascheit* (red.), *Kollektives Arbeitsrecht. Quellentexte zur Geschichte des Arbeitsrechts in Deutschland*, 2 Bd. Reinbeck 1975, og den fortløbende diskussion i tidsskriftet *Kritische Justiz*.

- socialpolitik i snævrere forstand; bærere er her enkelte grene af den statslige forvaltning;
- arbejdskraftens kvalifikation, altså forskellige former for skolevæsen.

2. *Politiske* funktioner, dvs. funktioner bestemt i forhold til staten som almen herredømmeinstans, relaterer sig til:

- den enkelte lønarbejders forhold som statsborger i forhold til statsmagten (valgret og andre frihedsrettigheder);
- lønarbejdets organisationers rettigheder overfor statsmagten (anerkendelse af foreninger og partier);
- organisationernes mulige indflydelse på statsmagten (fra parlament-sindflydelse til besættelse af stillinger i alle dele af det statslige bureaukrati.)

Disse funktioner omfatter ikke lønarbejdets samlede reproduktionsområde, altså totaliteten af levevilkår.²³ Og den historiske gennemsættelse af funktionerne følger heller ikke denne nærmest *definitoriske* logik. De opstår ikke til stadighed, men snarere i *ryk*. Sådanne funktioner kan også opstå *usamtidigt*, som eksemplet Tyskland viser, hvor f.eks. socialforsikringen blev institutionaliseret af staten, før de demokratiske rettigheder var blevet virkeliggjort i fuldt omfang.

Den *integrationskraft*, som reformismen tilskrives, skyldes følgelig den kendsgerning, at denne politiktype altid er bærer af sådanne funktioners opståen og institutionalisering. Dvs. på den ene side skyldes den systemstabiliserende kvalitet, som reformismen tilskrives, det borgerlige samfunds evne til bestandig på ny at frembringe sådanne funktioner til reproduktion af lønarbejdet. Hvis man imidlertid ikke ganske vil prisgive den kritiske impuls i reformismebegrebet, som er rettet mod organisationerne og deres handlinger, og følge en quasideterministisk systemlogik, så må man lægge hovedvægten på spørgsmålet om *grænserne* for et sådant system og på *institutionaliseringens form*. Først da kan problemet om en »systemstabilisering« afklares nærmere.

En betydelig del af reformismekritikken fra venstre består i, at påvise *almene grænser*²⁴ for udviklingen af systemet til reproduktion af lønarbejdet indenfor det borgerlige samfund. Hvor plausible de velfunderede kri-

23. Her kommer de undersøgelser ind, som undersøger såvel arbejderklassens ikkeorganiserede grupperinger, dens levevis og forestillinger som overgangene mellem organisation og ikkeorganisation. For en begrebsliggørelse jvf. *Negt og Kluge* op.cit.

24. *Wolfgang Müller/Christel Neuss*, Die Sozialstaatsillusion und der Widerspruch von Lohnarbeit und Kapital, in: Prokla Sonderheft 1, 1971, *Willi Semmler/Jürgen Hoffmann*, Kapitalakkumulation, Staatseingriffe und Lohnbewegung, in: Prokla nr. 2, 1972.

tikker af f.eks. omfordelingsillusionen end er, så løser de dog ikke spørgsmålet om, hvordan disse grænser har kunnet lægge sig fast.

III. Systemgrænser og aktivitetsgrænser

Hermed kommer jeg til den tredje tese. Mens jeg i den anden tese har skitseret funktionerne i et system til reproduktion af lønarbejdet *genetisk*, dvs. som *afhængige* af det borgerlige samfunds problemkonstellationer, så er det et andet funktionsbegreb, der står i centrum i den tredje tese. Det drejer sig her om de *interne funktionelle sammenføjninger* indenfor rammen af det borgerlige samfunds politiske system (som en specifik form for formidling mellem »økonomi« og »politik«).²⁵

Under den betingelse, at det borgerlige samfund ikke ændrer sig i sine grundlæggende *formationsstrukturer*, er der trukket *almene* grænser for den statslige handlen. Disse grænser har vi kaldt *systemgrænser*. De kan igen differentieres: I videste forstand begrænser privatejendommen den statslige handlen. Men privatejendommen selv er i lige så høj grad en almen ret, der også beskytter lønarbejdet, som den er udtryk for den *særlige* garanti for kapitalakkumulationens autonomi. Grænserne for indgreb i privatejendommen er altså fleksible, og statsinterventioner finder først deres *formations-specifikke* begrænsninger, når kapitalens autonomi i rådigheden over den materielle produktion er truet på afgørende måde. Anderledes udtrykt: kapitalakkumulationen er strukturelt privilegeret i forholdet politik/økonomi.²⁶

Udsagnene om almene grænser definerer altså *for det første* endnu ikke mulighederne for al statslig handlen, først og fremmest ikke dennes organisationsform. Teoretisk kan der tænkes en ligefrem uendelig mængde af aktiviteter, og empirisk er det borgerlige samfunds politiske system som helhed blevet et enormt kompleks. *For det andet* er de almene grænser ikke mure, og grænsekrænkelser kan ikke forstås efter modellen for brud på husfreden - de er snarere *funktionsforstyrrelser*. I den samfundsmæssige proces er overholdelsen og håndhævelsen af disse grænser bestandig

25. Niklas Luhmanns, Soziologie des politischen Systems, in: *sammes* Soziologische Aufklärung. Aufsätze zur Theorie sozialer Systeme, bd. 1, Opladen 1970, kan tjene som ledetråd i skitseringen af et abstrakt udkast til sådanne funktionelle sammenføjninger.

26. Om den statsteoretiske begrebsdannelse, der ligger til grund for min undersøgelse her, jvf. *Blanke/Jürgens/Kastendiek*, Kritik der politischen Wissenschaft 2 bd. Frankfurt/M. 1975, *Bernhard Blanke*, Formen und Formwandel des politischen Systems in der bürgerlichen Gesellschaft, in: Handbuch 5 Staat op.cit. og *Blanke/Jürgens/Kastendiek*, Systemgrenze des Staates - Grenze der Theoriediskussion? in: Die neue Gesellschaft, nr. 8 1975.

et problem i de samfundsmæssige konflikter. I øvrigt står de til debat ved enhver institutionalisering af statslige aktivitetsområder i spørgsmålet om institutionaliseringens *form*. Dette problem har vi betegnet med termen *aktivitetsgrænse* (Tätigkeitsgrenze). Relateret til systemet til reproduktion af lønarbejdet betyder denne opfattelse, at på de forskellige niveauer af det politisk-økonomiske funktionsområde, som opstår i sociale konflikter og deres regulering, er de grænser, der er trukket for de respektive kontrahenter, *forskellige*. Systemet til reproduktion af lønarbejdet er, opfattet sådan, et i sig selv differentieret system. Der ligger ikke nogen samlet, ensartet plan til grund for dets udvikling²⁷, uanset at netop reformistiske strategiudkast bestandig forsøger at give systemet en sådan logik (tænk f.eks. på begrebet økonomisk demokrati)²⁸. Vi skelner mellem to typer af aktivitetsgrænser:

a) en *grundkonstellation*, som er relativ stabil for bestemte udviklingsetaper over længere tid, f.eks. forholdet mellem lønarbejde og kapital, således som det blev og er fastlagt med den endegyldige anerkendelse af fagforeningerne og den kollektive arbejdsret;

b) kompromis- og fordelingsstrukturer for materielle ressourcer og politisk indflydelse, som etableres indenfor denne grundkonstellation.

De til enhver tid værende, aktuelle konflikt- og kompromisstrukturer opretholder den mere langsigtede etablerede grundkonstellation, men forskyder den som *tendens*. Denne forskydning stopper dog ved den almene grænse og reproducerer den - forudsat det ikke er lykkedes for nogen af siderne at gøre betydelige »erobringer«. I tendensanalysen formidles proces og struktur. Hvorvidt langsigtede evolutioner af samfundssystemet sætter sig igennem i en sådan tendens, er det mest omstridte

27. I planlægningsteoriens kategorier ville man sige, at systemet var opstået »inkrementalt« dvs. gennem jævn partiel vækst. Netop i krisen beklager man, at ingen mere kan gennemskue det sammenfildrede socialpolitiske vildnis. Det hjælper ikke meget at forsøge at sammenstille og systematisere det *retlige* grundlag i f.eks. socialrets- eller arbejdsretsfremstillinger, fordi man her ikke fatter de *funktionelle* sammenhænge, men snarere tildækker det problem, de står overfor: at organisere modsigelsesfulde funktioner. Den »inkrementale« måde, hvorpå systemet til reproduktion af lønarbejdet er opstået (sammen med den delvis »ulogiske« organisationsform) gør det netop svært for lønarbejdets organisationer, at optræde planmæssigt i deres konkrete politik, hvilket altid fordres af dere venstrefløjskritikere. De hinker snarere bagefter udviklingen. Det som er gældende for funktionernes opståen, gælder iøvrigt også for deres afvikling; den følger ligeledes inkrementalt. Før den indre logik i denne afvikling er gennemskuelig, er ophobningen af et bestemt »kritisk« konfliktpotentiale dog nødvendig. Herom mere nedenfor.

28. Jvf. *Cora Stephans* bidrag: Wirtschaftsdemokratie und Umbau der Wirtschaft, in: *W. Luthardt* (red.), *Sozialdemokratische Arbeiterbewegung und Weimarer Republik. Materialien zur gesellschaftlichen Entwicklung 1927-1933*, 2. bind. Frankfurt/M. 1978.

spørgsmål ikke blot i samfundsvidenskaberne, men også i historievindskaben. Mine overvejelser ligger på en vis måde på et *niveau under* disse spørgsmål. Det, der interesserer mig, er følgende problem: Er der tærskler for forandringer af de samfundsmæssige relationer, som tvangsmæssigt indicerer funktionsforstyrrelser (kriser)? Hvilken rolle spiller det politiske system, som funktionelt er bundet til grundbetingelserne, i en sådan forandringsproces? Hvilke forandringer ville være nødvendige i de samfundsmæssige styrkekonstellationer for at løse sådanne funktionelle bindinger?

Den rolle, som den *konkrete form* for institutionalisering - f.eks. af de »sociale statsfunktioner« - spiller, bliver nu tydelig: Det er afgørende for aktionsspillerummet såvel som for muligheden for at erkende de samfundsmæssige udviklingstendenser, hvorvidt den funktionelle *ambivalens* kan udtrykke sig. Sagt anderledes: Netop for arbejderbevægelsen er det i forbindelse med de almene restriktioner for staten i det borgerlige samfund vigtigt, om arbejderbevægelsen gennem institutionaliseringen af systemet til reproduktion af lønarbejdet bliver koblet til de immanente udviklingstendenser og grænser i dette samfund, eller om den i krisetider kan artikulere de sociale konflikter autonomt.²⁹

Til spørgsmålet om institutionaliseringens form vil jeg med tre eksempler, som viser typologiseringer af den tyske udvikling, vise, hvordan »den økonomiske politiks primat« kan sætte sig igennem.

29. Dette problem er blevet diskuteret under overskriften reformismens »statsfixering«. Men herved overbetones den »ideologiske« statsfixering og dens materielle grundlag bliver ikke tilstrækkeligt undersøgt (jvf. især *Bodo Zeuner*, »Solidarität mit der SPD oder Solidarität mit der Klasse? Zur SPD-bindung der DGB, in: Prokla nr. 26, 1976). Metodisk stammer denne begrænsning fra, at de »sociale funktioner« tilskrives *staten*. Derved bliver på den anden side - logisk - arbejderbevægelsen en principelt autonom kraft, hvis autonomi alene kan stilles til diskussion p.gr.a. *organisationernes ageren*. Dette kan eksemplarisk eftervises hos *Johannes Agnoli*, hos hvem »Staten« på den ene side organiserer arbejderklassens reproduktion, mens klassen på den anden side forbliver ikke-integreret, og hvor endelig de »retliggjorte fagforeninger« og de »statsliggjorte partier« svæver derimellem. At organisationerne netop er blevet til »forvaltere« af de sociale funktioner, overses, hvorved deres funktionelle ambivalens forsvinder og til nød kun kan udtrykke sig igen i et andet forhold mellem basis og organisationer. Her bliver betydningen af det tidligere skitserede handlingsbegreb klar: Politik og økonomi bliver abstrakt adskilt i forhold til arbejderbevægelsen; »politik« konstitueres for arbejderbevægelsen som autonom handlings sfære, mens økonomi bliver sammensat som »Stat« og »kapital«. Heri adskiller Stamokap-teorien og mange »udogmatiske« statsteorier sig overhovedet ikke fra hinanden. (Jvf. *Johannes Agnoli*, Überlegungen zum bürgerlichen Staat, Berlin 1975, først og fremmest kapitlet: Klasse und Staat, p. 60 ff.)

1. Store dele af systemet til reproduktion af lønarbejdet er organiseret gennem den *kollektive arbejdsret*. Dennes grundstruktur³⁰ beror på en vidt gående autonomi for klasseorganisationerne og på inddragelse af statsmagten som garanten for den i retlige former organiserede klassekonflikt. Det såvel aktuelle som periodiske konfliktpotentiale i dette område er her relativt åbenbart. Her antager den antagonistiske konflikt antinomiens form, modsætningen: ret mod ret. Alligevel viser netop diskussionerne om arbejdsretten under stikordet »retliggørelse«, at en bestemt fortolkning af arbejdsrettens funktion, som er retlig gennemsat og accepteret af organisationerne, og som f.eks. hviler på »fredspligt« og på »social konsensus«, kan fratage dette område dets konfliktkvalitet over kortere eller længere tidsrum uden at ødelægge den funktionelle ambivalens.

2. Et andet område af lønarbejdets reproduktion er i Tyskland organiseret efter *forsikringsprincippet*.³¹ Åbenbart på grund af, at staten indførte dette princip i kejserriget, henregnes området (f.eks. også i finansvidenskaben) under »staten«, skønt det *funktionelt* regulerer et problem i den materielle reproduktion, altså i økonomien. Den halvstatslige organisation af forsikringen, bag hvis form der skjuler sig et princip om selvforvaltning efter det delvis »ulogiske« paritetsprincip (hvorfor er arbejdsgiverne f.eks. medbestemmende i arbejdsløshedsforsikringen, når indbetalingerne udelukkende er en del af lønnen?), frembyder nu en specifik mulighed for, at systemet til reproduktion af lønarbejdet kan bindes til den kapitalistiske økonomis bevægelser. Akkumulationsprocessen og dens virkninger på lønnen slår igennem på *bidragene* (og på statstilskud eller-garantier, som må finansieres over skatterne). Men det, at forsikringssystemet hviler på den individuelle »ydelse« (og dermed på betragtelige interne *differentieringer* og *særstillinger* blandt lønarbejderne som klasse) får i udpræget grad dets formationsspecifikke genese og begrænsning til at forsvinde. Her står ikke længere ret mod ret som klassemodsetsningernes form, men

30. Jvf. *Blanke/Erd/Mückenberg/Stacheit*, Kollektives Arbeitsrecht, op.cit., *Hans-Hermann Hartwich*, Arbeitsmarkt, Verbände und Staat 1918-33, Berlin 1967, *Thilo Ramm* (Red.) Arbeitsrecht und Politik, Quellentexte 1918-33, Neuwied und Berlin 1966, *Hugo Sinzheimer*, Arbeitsrecht und Rechtssoziologie, 2 bd. Frankfurt/Köln 1976.

31. *Monika Fuhrke*, Staatliche Sozialpolitik, Eine Untersuchung zur Entwicklung des Systems der sozialen Sicherheit im Kapitalismus. Offenbach 1975, *Ludwig Preller*, Sozialpolitik in der Weimarer Republik, Stuttgart 1949. Det store skub til en gennemførelse af den statlige organisering af disse sociale funktioner skete endegyldigt i Weimarrepublikken, specielt i tiden omkring socialreformen 1926/27 (AVAVG, Lov om arbejdsformidling og arbejdsløshedsforsikring). At fagforeningerne i kejserriget allerede havde set problemet med en sådan »statsliggørelse« viser A. v. *Saldern* eksemplarisk i: Emanzipations- und Integrationsprozesse im kulturellen und sozialen Bereich, in: IWK 1977, Heft 4 især p. 495 ff.

først og fremmest lønarbejdernes individuelle retskrav såvel i indbyrdes konkurrence som overfor staten. De forsikredes solidariske fællesskab er udelukkende en tom formel for fordelingen af finansieringsproblemerne. Alligevel bevarer også dette efter forsikringsprincippet organiserede områder sin funktionelle ambivalens. Som en del af den samfundsmæssige lønvote står denne pengemasse, der omfordes blandt lønarbejderklassen, arbejderne og funktionærerne, stadigvæk i en mulig modsætning til akkumulationsprocessens krav.

3. En tredje organiseringsform, nemlig den umiddelbare statslige tilvejebringelse af ydelser, *socialpolitikken i snævrere forstand*, har traditionelt haft forsorgens og undertrykkelsens janushoved. Den er derudover principielt koblet til den økonomiske proces over skatterne. Som en del af »statskvoten« optræder dette område i krisetider regelmæssigt i debatterne om den rigtige krisepolitik.³²

Disse tre områder er altså flettet tæt sammen med hinanden, selv når institutionaliseringens konkrete form med tiden lader én »glemme«, at det drejer sig om et system til reproduktion af lønarbejdet. I krisen kommer denne sammenhæng til syne i det samtidige tryk fra kapitalen, de borgerlige partier og »vismændene mod »lønvoten« og »statskvoten«.³³

Meningen med min korte fremstilling var ikke at udvikle denne sammenhæng udtømmende, men at antyde, at institutionaliseringens konkrete form er afgørende for, hvordan den økonomiske politiks forrang for socialpolitikken og (indenfor den økonomiske politik selv) kapitalakkumulationens forrang overfor lønnen *kan* sætte sig igennem, ikke nødvendigvis *må* sætte sig igennem. Den funktionelle ambivalens lader sig også aflæse af, hvordan forsøget på institutionaliseringen af reformer samtidig kan skabe forudsætningerne for afinstitutionaliseringen i krisen, når den

32. Derved opstår det paradox, at »statskvoten« trods *faldende* statsudgifter stiger, fordi økonomiens skrumpningsproces forløber endnu hurtigere og staten ikke kan sænke sine sociale udgifter så hurtigt, som økonomien kan producere arbejdsløse: et paradox, som prægede Brünings økonomiske politik. For taloplysninger se *W.G. Hoffmann/F. Grumbach/H. Hesse*, *Das Wachstum der deutschen Wirtschaft seit der Mitte des 19. Jahrhunderts*, Berlin/Heidelberg/New York 1965, *Dietmar Keese*, *Die volkswirtschaftliche Gesamtgrößen für das deutsche Reich in den Jahren 1925-36* in: *Conze/Raupach* (red.) *Die Staats- und Wirtschaftskrise des Deutschen Reiches 1929/1933*, Stuttgart 1967, p. 35 ff.

33. Dette viser sig under den store koalition 1928 til 1930 i konflikten i jernindustrien i Ruhr og i kampen om socialpolitikken, jvf. *Helga Timm*, *Die deutsche Sozialpolitik und der Bruch der Grossen Koalition im März 1930*, Düsseldorf 1952, *Ernst Fraenkel*, *Der Ruheisenstreit 1928-29* in historisch-politischer Sicht, in: *sammes Reformismus und Pluralismus* (red. af *Falk Esche* und *Frank Grube*) Hamburg 1973, p. 145 ff., *Hartwich* op.cit. (omhandler især Berlin), *Michael Schneider*, *Unternehmer und Demokratie Bonn-Bad Godesberg 1975*, (omhandler arbejdsgivernes strategi).

totalsamfundsmæssige asymmetri vedligeholdes i dem. Kerneproblemet gemmer sig i den til enhver tid eksisterende grad af »statsliggørelse« af systemet til reproduktion af lønarbejdet.³⁴ For *reformismeproblemet* må det følge heraf, at en strategi (jeg minder om Lehnerts definition, som jeg citerede i begyndelsen) som i det væsentlige koncentrerer sig om *staten* (det gælder alle momenter, organisatorisk såvel som ideologisk) i ligeså høj grad hviler på kapitalakkumulationens *implicitte* primat (grænseproblemet) som på den *eksplicitte* prosperitetsforventning. Hvilke konsekvenser opstår der heraf for en krisepolitik? Først og fremmest i krisesituationer, som alt i alt udviser en *regressiv* tendens i kapitalakkumulationen og dermed sætter spørgsmålstegn ved de etablerede konfliktog kompromisstrukturer? Kan »reformismen« artikulere de fremvoksende sociale konflikter i takt med udviklingstendensen og trække en politisk-økonomisk forsvarslinie, som forhindrer, at lønarbejdet bliver til det blotte *objekt* for krisen?

IV. Reformisme og krisepolitik

I den afsluttende fjerde tese vil jeg gerne konkretisere de almene hypoteser i forhold til problemer i krisepolitikken og forfølge dem videre i forhold til *handlingslinierne* i den socialdemokratiske arbejderbevægelses politik i den økonomiske verdenskrise.

Man ville gøre det for enkelt for sig selv, hvis man fraskrev weimar-socialdemokratiet enhver bevidsthed om, at det agerede indenfor rammerne af et kapitalistisk samfund. De omfangsrige statsteoretiske og økonomiteoretiske debatter, som jo alle sammen kredser om temaet, hvordan kan man forandre et *kapitalistisk* samfund *indefra*, og som først lidt efter lidt er blevet »genopdaget«, taler imod en sådan antagelse.³⁵ Men det centrale

34. Her må man sætte ind med *sammenlignede* regionalstudier, som skal analysere de forskellige løsningsformer på sociale problemer især med henblik på, hvorvidt de er *funktionelle ækvivalenter* for de samme problemer. Som eksempel på en sådan undersøgelse kan tages *Stefan Leibfried*, Forord, til: *Piven/Clovard*, Regulierung der Armut. Die Politik der öffentlichen Wohlfahrt, Frankfurt/M. 1977, p. 7-67. Der burde også skitseres et sammenlignende perspektiv i relation til overgangen fra Weimarepublikken til fascismen: hvilke funktioner var fascismen *nødt* til at organisere i et system til reproduktion af lønarbejdet og hvilke var ikke nødvendige; var disse institutionaliseringer 'funktionelt ækvivalente' eller var de specifikt andre funktioner? Overvejelser herover findes hos *Timothy W. Mason*, Arbeiterklasse und Volksgemeinschaft, Opladen 1975.
35. Her skal der henvises til de forskellige antologier af *Fraenkel*, *Heller*, *Kirchheimer*, *Sinzheimer* og andre. Nogle overvejelser omkring disse statsopfattelsers »reformistiske« karakter findes hos *Blanke/Jürgens/Kastendiek*, Kritik der politischen Wissenschaft, op.cit. kapitel 7,

problem for dets strategi og for dets faktiske sammenfletning med det bestående samfund var, at det hele beroede på to forudsætninger - især umiddelbart før verdenskrisens udbrud, hvor den socialdemokratiske arbejderbevægelse kunne fremvise noget i retning af en samlet strategi (1927/28): de sammenhængende forestillinger om den »organiserede kapitalisme« og »økonomisk demokrati«. De to forudsætninger var:

1. en kapitalisme, der på grund af indre organiseringsprocesser i fremtiden ville kunne reproducere krisefrit.

2. socialdemokratiets mulige rådighed over den parlamentariske stat gennem udvidelse af organisationen og vælgerbasis eller gennem koalitioner eller indflydelse på statsbureaukratiet.

I kritikken af disse vurderinger og i forventningerne til en anden politik er både kritikkerne fra venstre og de forfattere, som hælder mod socialdemokratiet, på sælsom vis enige på *ét* punkt: Ex post forventes en *anti-cyklisk* politiktype eller en sådan »konstrueres« som alternativ. Ved den store koalitions sammenbrud har sådanne handlingslinier antydningssvis vist sig. Denne fase er også kendetegnet derved, at den *negative* sammenhæng mellem det institutionaliserede system til reproduktion af lønarbejdet og kapitalakkumulationens krise blev tydelig i og med konflikterne om arbejdsløshedsforsikringen og saneringen af statsfinancerne. Men den efterfølgende tolereringspolitik er *procyklisk kriseskærpene* - ikke kun i økonomisk-politisk sammenhæng.

Nu finder man ofte i litteraturen en bagudrettet sanktionering af, at socialdemokratiet accepterede »den samlede politik« *forrang* for socialpolitikken.³⁶ *Samtidig* konstateres socialdemokratiets *manglende handlings-evne*. Denne manglende handlingsevne bliver ex post »løst op« fra to sider:

1. I tesen om at socialdemokratiet konsekvent skulle have udviklet sig til et »folkeparti«; 2. i overvejelserne om ikke en keynesiansk økonomisk politik under socialdemokratiets medvirken havde kunnet lede den fascistiske stormflod bort.³⁷

Hans Ulrich, Die Einschätzung von kapitalistischer Entwicklung und Rolle des Staates durch den Allgemeinen Deutschen Gewerkschaftsbund, in: Prokla nr. 6, 1973, *Wolfgang Müller*, der Pluralismus - Die Staatstheorie des Reformismus, in: *Doeker/Steffani*, Klassenjustiz und Pluralismus, Festschrift für Ernst Fraenkel, Hamburg 1973. Jvf. også bidraget fra *Brauchmüller/Hartmann* in: *Wolfgang Luthard* (red.) op.cit., s. 354 ff.

36. F.eks. *Ursula Hüllbüsch*, Die deutschen Gewerkschaften in der Weltwirtschaftskrise, in: *Conze/Raupach* op.cit. p. 126 ff.

37. Den første argumentationslinie findes udtalt hos *Mommsen*, op.cit., den anden findes hos *Hüllbüsch*, op.cit., *Michael Schneider*, Das Arbeitsbeschaffungsprogramm des ADGB, Zur gewerkschaftlichen Politik in der Endphase der Weimarer Republik, Bonn-Bad Godesberg 1975, *Gates*, op.cit. I *Mommsen/Petzina/Weisbrod*, Industrielles System und politische

Uden her at kunne fremstille strukturen og dybden i krisen i Tyskland 1929 til 1933 i enkeltheder vil jeg mod disse argumenter indvende:

For det første at et socialdemokrati, som havde skiftet »ham« til et folkeparti (en problematisk fordring, når man betænker, at SPD netop var et reformistisk arbejderparti, og også blev anset for at være et sådant af de andre samfundsmæssige kræfter og grupper) ikke havde kunnet lave en anden krisepolitik; krisen ville ligeledes være blevet løst på lønarbejdets *bekostning*, men i autoritære (evt. parlamentarisk autoritære) former. *For det andet* at en »demokratisk« keynesianisme kun ville have en chance for at gennemføre en økonomisk kriseløsning, hvis *strukturproblemet*³⁸ i den tyske kapitalisme var blevet løst gennem en *politisk* værdinedskrivning af store dele af de sværindustrielle og øvrige storindustrielle kapitaler (hvilket går i mod det første argument, thi med en sådan linie ville en »folkepartipolitik« ikke have været mulig, men i det højeste en enhedsfrontpolitik). Den anden udvej var en massiv ordreudstedelse i skikkelse af rustningspolitik, som man omvendt ikke kunne forlange af SPD (man kan sammenligne de 1-2 mia RM, som fagforeningerne havde tiltænkt til arbejdspladsskabelse, med de omkring 60 mia. RM som frem til 1939 blev puttet ned i krigsproduktionen.)³⁹

Entwicklung in der Weimarer Republik, op.cit. er der kun få bidrag om kriseudviklingen og dens virkninger på arbejderbevægelsen; øjensynlig reproduceres også i forskningen »sozialpolitikens« underordning under den samlede politik.

38. De fleste undersøgelser af den økonomiske krise er netop *set ud fra dette aspekt* ubrugelige, fordi de indskrænker sig til en kronologisk opstilling af statistiske »tildragelser«, hvorved de forskellige faktorer i krisen (agrarkrise, pengekrise, valutakrise, karteller osv.) blot bliver *adderet*. Således f.eks. *Charles P. Kindleberger*, Die Weltwirtschaftskrise, München 1973. Keynesianismens »strukturdeficit« (se herom *Michael Bolle*, Globalsteuerung und ökonomische Krise, in: Handbuch 5, Staat, op.cit., Venstrekeynesianismen (*Christoph Deutschmann*, Der linke Keynesianismus, Frankfurt/M. 1973) præger også *Keeses* arbejde, op.cit. *Sohn-Rethels* analyse forekommer mig stadig den mest plausible. Den er - om end på baggrund af andre samfundsteoretiske præmisser - blevet bekræftet af analyserne af *Mottek/Becker/Schröder*, Wirtschaftsgeschichte Deutschlands, Bd. 3, Berlin (DDR) 1975 og *Dieter Petzina*, Grundriss der deutschen Wirtschaftsgeschichte 1918-45, in: Deutsche Geschichte seit dem 1. Weltkrieg, bd. 2 Stuttgart 1971 f. - Iøvrigt kan krisen kun undersøges i sin *kontinuitet* ind i anden verdenskrig. Om kontinuitetsproblemet jvf. *Eike Hennig*, Thesen zur deutschen Sozialund Wirtschaftsgeschichte 1933 bis 1938, Frankfurt/M. 1973, *Gerd Hardach*, Deutschland in der Weltwirtschaft 1870-1970, Frankfurt/M. 1977, *Niels Kadritzke*, Fascismus und Krise, Frankfurt/M. 1976.
39. Omkring arbejdspladsskabelsen se bidraget af *Michael Schneider* in: *W. Luthardt*, op.cit. - I rustningsudgifternes højde kommer følgelig *ikke kun den politiske beslutning* til udtryk, men også en nødvendighed sat af den økonomiske struktur, som ikke tillod en anden form for »fuldbeskæftigelsespolitik« på basis af den eksisterende økonomi. Dette overser f.eks. *René Erbe*, Die nationalsozialistische Wirtschaftspolitik 1933-39 im Lichte der modernen Theorie, Zürich 1958. De andre kapitalistiske lande kunne også først virkelig overvinde krisen i

Det betyder: Sådanne bagudrettet, konstruerede strategiske alternativer, som ex post blot sanktionerer, at socialdemokratiet for at redde »demokratiet« mod »totalitarismen« *ikke* som den centrale strategiske ledetråd havde stræbt efter arbejderklassens enhed, bliver teoretisk fanget i de samme *tvangsmekanismer*; som historisk har betinget den socialdemokratiske arbejderbevægelses manglende handlingsevne. For det var netop den »samlede politik« primat over socialpolitikken, der førte til en slags *selvopløsning* af den socialdemokratiske politik.

Jeg vil forsøge at udvikle denne linie i selvopløsningen som et *resultat af systemiske tvangsmekanismer*. Dvs. jeg skildrer godt nok *handlingslinierne*, kritiserer dem imidlertid ikke i *handlingslogikken*, men fremstiller disse » handlinger« som *strukturelt* betinget, hvor den faktisk førte politik tages som forudsætning.⁴⁰

Kriseudviklingens totalsamfundsmæssige *tendens* fra 1928-33 lader sig skitsere nogenlunde således:

1. Set fra *kapitalsiden* er den strategiske retning klar fra i hvert tilfælde 1930: befrielse af kapitalakkumulationen fra den angiveligt allerede oprettede »socialisme«. For arbejdsgiverne er reformismens *ambivalens* tydelig - socialdemokratiet bliver til stadighed også betragtet som *potentiel* organisator af klassekonflikterne. Kapitalen har to fordele i krisen: Den besidder for det første *informationerne* om krisens dybde, selvom det videre økonomiske kriseforløb ikke er tydeligt. For det andet

verdenskrigen, hvilket især gælder for USA og almindeligvis overses i overvejelserne over, hvorfor der ikke fandtes nogen fascisme der. Fascismeproblemet kan *ikke* stilles i den form, at USA havde overvundet den *økonomiske* krise gennem en keynesiansk politik, men snarere på den måde, at det amerikanske samfund havde fundet andre *politiske* former til krisebearbejdningen. Disse lå væsentligst deri, at den amerikanske arbejderklasse på en ganske anden måde viste sig integrationsdygtig, hvor dog *magtens* rolle overfor arbejderorganisationerne (Stat og Mafia!) må undersøges nøjere. Om det sidste anstiller *Maurice Dobb*, Zwischen den Weltkriegern, in: Entwicklung des Kapitalismus, Köln/Berlin 1970 p. 318 ff., nogle overvejelser.

40. Her forudsætter jeg de øvrige bidrag in *W. Luthardt* op.cit. såvel som den dér citerede litteratur. En lignende argumentation mht. SPD's politik før 1933 er udviklet af *Wolfram Wette*: Mit dem Stimmzettel gegen den Faschismus? og *Horst Lademacher*: Gewalt der Legalität oder Legalität der Gewalt, in: *W. Huber/J. Schwerdtfeger* (red.): Frieden, Gewalt, Sozialismus. Stuttgart 1976, p. 358ff, 404ff. Heller ingen af disse undgår imidlertid helt faren for at lave en reformismekritik, der abstraherer fra de *strukturelle* problemer. Mht. forløbet i Weimarrepublikkens sidste år jvf. også *Werner Conze*: Die politischen Entscheidungen in Deutschland 1929-1933, in: Conze/Raupach, op.cit., p. 176 ff. (som skildrer konsekvensen af selvopløsningen, omend meget vaklende, men kun kan fatte denne med kategorien den »tiltagende sandsynlighed«, fordi han er orienteret mod en *beslutningskæde*); *E. Mathias/R. Morsey*: Das Ende der Parteien 1933, Düsseldorf 1960, og bidraget af *Hans Kluge* in *W. Luthardt*, op.cit.

har den et *negativt* handlingsforspring. De nye analyser af de forskellige strategier hos de forskellige kapitalgrupper viser imidlertid samtidig, at kriseløsningens *politiske form* først udskilte sig i det videre forløb, og at nationalsocialisternes magtovertagelse først var produktet af en kompliceret kompromisproces mellem forskellige konservative og reaktionære kræfter.⁴¹

2. Forudsætningen herfor var for det første, at *eksekutivmagten* lidt efter lidt var blevet løst fra Weimarforfatningens grundsætninger og dermed fra den parlamentarisk-demokratiske kontrol. For det andet måtte lønarbejdets *indflydelse* alt i alt fortrænges fra det politiske system. Dette krævede forskydninger af *aktivitetsgrænserne* i nedbrydningen af formidlingen mellem politik og økonomi, først og fremmest nedbrydningen af overenskomstsystemet og nedskæringerne af de sociale ydelser.⁴²

3. Kapital og selvstændiggjort eksekutivmagt kunne ikke regere alene *mod* folkets overvældende flertal. Efter at de borgerlige partier var skrumpet ind blev nødvendigheden af en massebasis tydelig - senest med Papen-eksperimentet. Denne massebasis i skikkelse af den *fascistiske* bevægelse er lige så meget *resultat* af krisen og af samfundets desintegration. Den forbliver derfor til stadighed et ikke fuldstændigt kalkulerbart element.

4. Hvordan har nu socialdemokratiets adfærd *virket* i denne konstellation?

Især i Brüning-perioden krydses forskellige linier, hvis modsigelsesfyldthed systemisk producerer den beklagede, manglende handlingsevne hos den socialdemokratiske arbejderbevægelse. Med andre ord: Samfundsmæssige udviklingstendenser lader sig fra et bestemt punkt ikke længere korrigere, fordi de netop udtrykker *systemprocesser*, som sætter sig strukturelt igennem, når de en gang er sat i bevægelse. (Hvis ikke dette var tilfældet, ville ordet »krise« være galt anbragt).

a) Den socialdemokratiske arbejderbevægelses angst for massebevægelser og ikke-parlamentariske kampformer (allerede i 1918/19 en årsag til nederlaget) og det primat, man tilskriver opretholdelsen af de etablerede, *institutionaliserede* indflydelsesmuligheder, tvinger denne bevægelse ind i en tolereringsstrategi for at sikre »institutionsopretholdelsen«, selv når prisen er forfatningens praktiske udhuling.⁴³

41. *Sohn-Rethel*, op.cit., *Dirk Stegmann*: Kapitalismus und Faschismus in Deutschland 1929-1934, in: Gesellschaft. Beiträge zur Marxschen Theorie 6, Frankfurt/M 1976, p. 19ff.

42. Smlg. *Rossmarie Leuschen-Seppels* bidrag in: *W. Luthardt* op.cit.

43. Dette havde venstresocialister inden for og i udkanten af Socialdemokratiet allerede erkendt dengang, jvf. *Ulrich Heinemanns* bidrag in: *W. Luthardt* op.cit., såvel som de samtidige

b) Denne politik beror på en manglende evne til at analysere den *mulige* forening af forskelligartede og konkurrerende interessegrupper, partier og magtbærere fra midten ud til højre.⁴⁴ Det bliver især tydeligt mod Weimarrepublikkens afslutning, da socialdemokratiet undervurderer en forbindelse mellem *konservative* grupperinger og den *fascistiske massebevægelse*.

c) Det, der viser sig på den parlamentariske scene, har sit materielle fundament i systemet til reproduktion af lønarbejdet: overenskomstsyste- met, arbejdsløshedsforsikringen osv. Med dette system var den socialde- mokratiske arbejderbevægelse placeret som et hjul i maskineriet og den havde *komplementært* hertil organiseret sig bureaukratisk.⁴⁵ Det som gene- relt tematiseres som bureaukратиets uhåndterlighed (f.eks. hos Mommsen), får kun samfundsteoretisk mening, hvis man analyserer det materielle fun- dament for »politiksammenfletningen«.

d) Da *opretholdelsen af status-quo* også for socialdemokratiet i stadig højere grad bliver det fremmeste, strategiske primat, tolererer det skridtvis den materielle nedbrydning af de sociale statsfunktioner (Brünnings nød- forordninger) for så vidt systemet i det mindste *formelt* opretholdes i dets grundtræk. Mens Hilferding i sin berømte tale på Kielerpartikongressen i

Arkadij Gurland: Das Heute der proletarischen Aktion, Berlin 1931; og Otto Kirchheimer: Von der Weimarer Republik zum Faschismus (artikler), Frankfurt/M. 1976.

44. Jvf. Brauchmüller/Hartmann og Helga Grebing in: W. Luthardt, op.cit.

45. Hartwich, op.cit., viser dette med eksemplet om samarbejdet mellem alle fagforeningerne indbyrdes og med rigsarbejdsministeriet (såvel centralt som i voldgiftsapparatet). Ernst Fraenkel (1929) og Franz Neumanns (1942) vurdering af det »kollektive demokrati« er interessant. Fraenkel går stadigvæk helt igennem positivt ud fra, at der i Weimar skulle være opstået en ny type demokrati, i hvilken »organisationerne får overdraget en umiddelbar indflydelse på dannelsen af statsviljen, realiseringen af statsmagten (...) I og med, at de nødvendigvis bu- reaukratisk udviklede økonomiske organisationer (ergo også fagforeningerne) bliver indlem- met i statens bureaukratiske apparat i kraft af egen ret, kan funktionærerne i organisationerne, der er udstyret med kollektivt demokrati, finde den støtte over for de statslige embedsmænd, der forhindrer, at lægmandselementet i forvaltningen og justitsen bliver betragtet som de- koration på statsmaskineriet«. (Kollektive Demokratie, in: E. Fraenkel: Reformismus und Pluralismus, op.cit. p. 73 ff.) Omvendt gør Neumann 1942 i sin fascisemeanalyse (Behemoth. Struktur und Praxis des Nationalsozialismus, udg. af G. Schäfer, Frankfurt/M. 1977, især siderne 467-477) netop det kollektive demokrati ansvarlig for, at den socialdemokratiske arbejderbevægelse var ude af stand til at handle i krisen: Fagforeninger og politiske partier var »blevet (til) bureaukratiske apparater, der var bundet til staten ved talløse bånd (...) Således tæt forbundet med det bestående system og ovenikøbet fuldstændigt bureaukratiseret, mister fagforeningerne og Socialdemokratiet deres handlefrihed«. Neumann anfører også detaljeret de etablerede funktioner (overenskomst-systemet, arbejdsløshedsforsikring, arbejdsret etc.). R.N. Hunt (German Social Democracy 1918-1933, New Haven/London 1964) kommer gans- ke vist med en mængde data om bureaukratiseringen i SPD, men er kun lidet oplysende for en funktionel forklaring.

1927 havde talt om »demokratiets sociale substans«, som først gjorde det værd for arbejderklassen at *opretholde* dette parlamentariske demokrati, så førte forsvaret for de formelle indflydelsesmuligheder stadig mere hen mod en politik, som nedbrød denne »sociale substans« og som medførte legitimationstab for »demokratiet«.

e) Dermed befordrede socialdemokratiet ufrivilligt den allerede aktuelle radikaliserings i befolkningen, som det - for så vidt angik arbejderbevægelsen - bekæmpede på sin egen venstrefløj og først og fremmest i forhold til KPD.⁴⁶ At radikaliseringsen *også* er en *følge* af deres egen politik, kan organisationerne ikke længere »sans« da de på grund af deres interne bureaukratisering forlængst har fjernet sig langt fra de eneste informationskilder, der så at sige er samtidige⁴⁷ i forhold til kapitalens, nemlig de lønafhængiges kriserfaringer (og især de arbejdsløses). Omvendt stoler kernevælgerne og medlemmerne på, at organisationerne allerede forfølger den rigtige politik - en paradox kommunikation⁴⁸, hvor begge parter til sidst (fra Papen-kuppet til midten af 1933) håber på den anden, fordi det tidligere var blevet dem indprentet, ikke at handle »selvstændigt«, skønt både ledelse og basis samtidig forventer af hinanden, at der bliver handlet selvstændigt: Parti- og fagforeningsledelser forudsatte jo i deres appeller om ro og tilbageholdenhed, at masserne på det »rigtige tidspunkt« ville være handlingsduelige og modstandsvillige, mens masserne antog, at parti- og fagforeningsledelserne ville være villige og i stand til at bestemme det rigtige tidspunkt. Da endelig karakteren af den nationalsocialistiske magterobring var blevet klar, så var det rigtige tidspunkt for modstand ganske vist tilsyneladende kommet, set ud fra en strikt legalitetsbunden adfærd, men samtidig var virksom modstand imidlertid ikke længere mulig. En tildeling af skyld går i denne sammenhæng netop fejl af en bureaukratiseret organisations strukturelle problem, fra hvis systemiske tvang ingen af siderne uden videre kan gøre sig fri.

Min bestemmelse af krisetendensen argumenterer fra facits standpunkt. Netop denne mulige udgang på udviklingen har den socialdemokratiske arbejderbevægelse ikke anticiperet, fordi den i sidste ende ikke erkendte

46. Smlg. Rainer Torstorffs og Martin Martinys bidrag in: W. Luthardt op.cit.

47. Ernst Bloch: Erbschaft dieser Zeit, Gesamtausgabe, Bd. 4, Frankfurt/M. 1977, p. 122ff.

48. Mht. begrebet om og strukturen i den paradokse kommunikation jvf. Watzlawick/Beavin/Jackson: Menschliche Kommunikation. Bern/Stuttgart/Wien 1974, især siderne 171ff. - I en analyse af Weimarrepublikken skal problemet nok snarest belyses ved hjælp af en biografisk tilgang. Jvf. Wolfgang Abendroth: Ein Leben in der Arbeiterbewegung. Gespräche, redigeret af B. Dietrich og J. Perels, Frankfurt/M 1976; Bernd Rabe: Der sozialdemokratische Charakter, Frankfurt/M 1978.

krisens dybde og struktur⁴⁹ og fordi dens økonomiske strategi, hvis formulering var præget af konflikter mellem fagbevægelse og parti, vaklede mellem tiltroen til det økonomiske systems kræfter til at kurere sig selv og forestillingerne om en aktiv konjunkturpolitik i begrænset målestok. Kort og formelagtigt udtrykt: På den ene side står den *forsinkede* erkendelse af krisen og den socialdemokratiske arbejderbevægelses *manglende evne* til at erkende modsigelsesfuldheden i sin egen strategi *og* i det system, som den selv havde været med til at skabe. På den anden side viser kapitalens *synkrone evne* til negativ krisepolitik og den programmatisk modsigelsesfulde hhv. diffuse reaktionsevne i det statslige bureaukratis status-quo-politik sig at være politisk overlegen overfor den borgerlige lejr, der bevæger sig mod højre, og overfor en reaktionær massebevægelse.

Så længe den teoretiske beskæftigelse med denne proces - uanset hvor differentieret den end er - udspiller sig som analyser indenfor rammerne af de strategiske aksiomer og dermed i skikkelse af indbyrdes stridigheder om legitimiteten mellem de forskellige traditionslinier indenfor arbejderbevægelsen, vil man ikke virkelig kunne begribe den på forhånd givne overlegenhed i denne status-quo-politik. Thi strategier tenderer mod at konstruere det *store alternativ*, mens analysen af samfundsmæssige systemers strukturelle stabilitet og begrænsninger - selv i krisetider - snarere synes egnet til at åbne blikket for de *minimale forskelle*, som frembyder chancen for politiske handlinger, der skaber eller effektivt blokerer tendenser.⁵⁰

49. Et vigtigt aspekt heri er arbejderbevægelsens teoris afhængighed af krisefremstillingen og fortolkningen hos det borgerlige samfunds egne meningsbærere. At de dengang fremherskende økonomiske teorier lige så lidt kunne analysere kriserne er velkendt (jvf. *Gerhard Kroll: Von der Weltwirtschaftskrise zur Staatskonjunktur*, Berlin 1958 - med de allerede nævnte forbehold over for keynesianske fortolkninger). På venstrefløjen fandtes faktisk kun *Eugen Vargas* analyser (Uddrag i dennes: *Die Krise des Kapitalismus und ihre politischen Folgen*, red. E. Altvater, Frankfurt/M 1969); men disse fandt imidlertid ikke megen resonans i arbejderbevægelsen.
50. Thi ud fra modstandernes overlegenhed kan man ikke slutte, at Socialdemokratiets strategi var rigtig, således som *H. Skrzypczak* gør overfor de Freien Gewerkschaften (*Zur Strategie der Freien Gewerkschaften in der Weimarer Republik*, in: *Heinz-Oskar Vetter* (red.) *Vom Sozialistengesetz zur Mitbestimmung. Zum 100. Geburtstag von Hans Böckler*, Köln 1975, p. 201ff.).

TEKLA

Teori och klasskamp

Hittills utkomna nummer:

Nr 8/9

Tema: *Östeuropa*

Agnes Heller: Marxistisk etik och östeuropas framtid

Herbert Marcuse: Protosocialism och senkapitalism

Bernd Rabehl: Kritik av neoleninismen

Cornelius

Castoriadis: Rysslands sociala regim

Nils Hybel: Praxis & socialisme

Debatt: Persson och Bundesen/Kruse om socialpolitik

Nr 7

Tema: *Svensk marxism*

Victoria Höög: Bo Gustafsson, vetenskap och politik

Peter Bundesen,

Filip Kruse: Socialpolitik och

Lennart Söderlund: Kapitalet och verkligheten (om Dahlkvists *Att studera Kapitalet*)

Hans Jørgen

Thomsen: Finns det en dialektik i naturen? (kring Liedmans *Motsatsernas spel*)

Alan Sica: Göran Therborn genom kritiska ögon (recension)

Arne Melberg: Bahros Alternativ (recension)

Nr 6

Tema: *Socialisation*

Göran Dahl: Individ och kapital till begripan- det av den subjektiva faktorn under kapitalismen

Ute Volmeg: Om förhållandet mellan produktion och socialisation

James Schmidt: Praxis och timlighet – Karel Kosiks politiska teori

Oscar Negt: Demokrati och socialism

Smårecensioner

Nr 5

Tema: *Teknologi miljö och kapital*

Heimer Minssen,

Werner Sauerborn: Till kritiken av teknikbegreppet i teorin om den »vetenskaplig- tekniska revolutionen«

Ib Larsen: Kapitalistisk produktion och miljöskydd

Vad är kapitalistisk teknologi? (recension)

Vad är kapitallogiken? - kring H-J Schanz

Smårecensioner

Nr 3/4

Tema: *Reformismen*

Jørn Hansen,

Ole Marquardt,

Peter Sørensen: Kapitalförståelse och reformism Om reformismens teorihistoriska rötter

Göran Serin: Till föståelsen av socialdemokratiens och fackföreningsrörelsens politik

Povl A. Hansen,

Lennart Söder-

lund:

Johan Fornäs,

Ulf Lindberg,

Lars Hansson:

Kapitalutvecklingen i Sverige

Tältprojektet

Nr 2

Ola Tunander: Arbetarerfarenhetens motsägelser

Elmar Altvater

m.fl.:

Stat, kapitalackumulation och sociala rörelser

Donald Broady,

Svante Weyler:

Borgerlig och proletär offentlighet. Kommentar till Negt/kluge

Alfred Krovozza:

Det abstrakta arbetet och sinnlighetens öde

Nr 1

Thomas Lindén: Början till en livshelhetlig marxism (inledning till krahl)

Hans-Jürgen

Krahl:

Johan Fornäs:

Anders

Molander:

Varuanalys och väsen

Det inre förtrycket

Monopol och socialism i Lenins imperialismanalys

Nr 10 utkommer i december-januari och handlar om naturvetenskap och teknologi.

Lösnummerpris: Nr 8/9 kostar 20 :-, övriga 15.-. Prenumeration: 4 nr för 50.-.

Postgiro: 11 27 34 - 9. Ange på talongen vilka nummer som önkas.

Adress: TEKLA, Box 1049, 221 04 Lund.